

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра історії України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор ННІ історії, права та міжнародних відносин

Олександр ЖУКОВ

«29» серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА АРХЕОЛОГІЇ

Галузь знань: В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

Спеціальність: В9 Історія та археологія

Освітньо-професійна програма: Історія та археологія

Перший рівень вищої освіти

Мова навчання: українська

Погоджено науково-методичною комісією НН інституту історії, права та міжнародних відносин
«28» серпня 2025 р.

Голова: Світлана МОЦАК
кандидат педагогічних наук, доцент

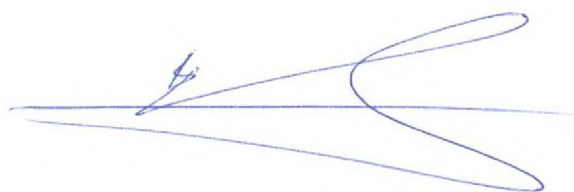
Розробник:

Ступак Дмитро Вікторович – кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри історії України

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри історії України

Протокол №1 від «28» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри
кандидат історичних наук,
доцент

В'ячеслав ОЛІЦЬКИЙ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	бакалавр	Обов’язкова
		Рік підготовки:
		1-й
		Семестр
1-й		
Лекції		
16 год.		
Практичні, семінарські		
24 год.		
Лабораторні		
-		
Самостійна робота		
48 год.		
Консультації:		
2 год.		
Вид контролю: залік		
Загальна кількість годин - 90		

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

1.1. Мета і завдання викладання дисципліни.

Метою розробленого курсу є підготовка бакалаврів, які збираються працювати в галузі археології. Під час вивчення курсу студенти мають опанувати як теоретичні знання з теорії і історії розвитку археологічних досліджень, так і отримати практичні навички польової роботи.

Навчальна дисципліна «*Теорія і практика археології*» входить до переліку обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми (цикл професійної підготовки).

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності**:

ІК 1. Здатність розв'язувати спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі історії та археології або у процесі навчання, здійснювати аналіз історичних явищ і подій, що передбачає застосування теорій та методів історичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей**:

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **спеціальних компетентностей**:

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК 11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Для вивчення дисципліни *«Теорія і практика археології»* достатньо базових знань з археології, історії України та всесвітньої історії, здобутих у закладі загальної середньої освіти та протягом першого семестру навчання за освітньою програмою *«Історія та археологія»*.

Місце курсу *«Теорія і практика археології»* в системі підготовки бакалаврів визначається необхідністю професійної підготовки майбутніх фахівців.

Оскільки курс *«Теорія і практика археології»* повинна сформувати у студента цілісне і системне уявлення про теоретичний рівень досліджень в археології, сутність, методи, форми та види археологічних досліджень, вивчення цієї дисципліни відповідно до існуючих навчальних планів має структурно-логічний зв'язок з:

історією України, оскільки предметом її вивчення є світове українство, зокрема і зарубіжне;

археологією, тому що польові археологічні дослідження є частиною комплексних археологічних досліджень;

археологічною практикою, оскільки вивчення методики польових археологічних досліджень є теоретичною частиною підготовки для опанування знань з проведення археологічних розкопок на практиці;

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

ПРН 10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.

ПРН 11. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Розподіл балів

Поточний контроль						Разом	Сума
Теоретичний матеріал (лекції)							100
Розділ 1			Розділ 2				
T.1.1	T.1.2		T. 2.1	T.2.2			
-	-		-	-		-	
Практичні (семінарські) заняття – усні відповіді та виконання практичних завдань							
10	10		10	10	10	60	
Виконання індивідуального завдання - 10						10	
Підсумкове тестове завдання							
5	5		5	5	5	30	

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи.

Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **60 балів:** участь у *семінарах* – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред'явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань / дискусіях, виконання практичних завдань, виконання завдань тестового контролю.

- **30 балів:** показова демонстрація теоретичних знань (на основі фото-відео матеріалів, або на реальному археологічному об'єкті).

- **10 балів:** виконання тестового завдання

Разом – **100 балів.**

Оцінювання результатів аудиторної роботи здійснюється за наступними критеріями:

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі тестові завдання. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.
4	Правильно вирішує більшість тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, в яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.

3	В цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.
2	Вирішує 50% розрахункових/тестових завдань. Студент має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого, під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків
1	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого, не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу, робити узагальнення, висновки.
0	Не володіє навчальним матеріалом.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90–100	A	відмінно
82–89	B	добре
74–81	C	
64–73	D	
60–63	E	задовільно
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

В Університеті передбачено можливість перезарахування результатів неформальної та/або інформальної освіти відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання у неформальній та/або інформальній освіті у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (<https://sspu.edu.ua/universytet/edusci/normatyvno-pravova-baza>).

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «Теорія і практика археології» можуть бути:

- усний контроль. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Особлива увага при опануванні змісту навчальної дисципліни приділяється запобіганню порушенню академічної доброчесності та забезпечення довіри до результатів освітнього процесу та освітньої діяльності, розумінню здобувачами вищої освіти значення академічної доброчесності та наслідків недотримання її постулатів.

Питання для самоконтролю:

- 1.Донауковий період розвитку археології.
- 2.Перші спроби пояснення археологічних джерел у давнину та Середньовіччі.
- 3.Антикварні зібрання доби Ренесансу та Просвітництва.
- 4.Становлення археологічної науки кінця XIX – початку XX ст.
- 5.Передумови зародження вітчизняної науки.
- 6.Перші періодизаційні схеми.
- 7.Історіографія археології.
- 8.Мета і завдання історіографічних досліджень в археології.
- 9.Особливість археологічних джерел.
- 10.Специфіка археологічних джерел.
- 11.Критика археологічних джерел.
- 12.Археологічна пам'ятка як історичне джерело.
- 13.Термінологія археологічної науки.
- 14.Археологічні пам'ятки та їх класифікація.
15. Поняття "археологічний контекст".
16. Законодавство України у галузі охорони культурної спадщини.
17. Неінвазивні методи в археології.
18. Застосування методів природничих наук в археології.
19. Палеоботаніка, археозоологія, палеоантропологія.
20. Підводна археологія.
21. Археологія модерного часу.
22. Антропогенез.
23. Перші види давніх людей.
24. Чим відрізняється людина від інших представників живого світу.
25. Теорії появи людини розумної та шляхи поширення виду.

6. Програма навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни «Теорія і практика археології» складається з двох розділів, які присвячені актуальним питанням становлення археологічної науки та її базовим поняттям.

Розділ 1. Становлення археології, як науки.

Розділ 2. Базові поняття археологічної науки та особливості їх формування.

7. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

7.1. Тематичні розділи

7.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Становлення археології, як науки.

Тема 1. Донауковий і науковий періоди розвитку археології.

1. Знахідки та інтерпретація атрефактів до XIX століття;

2. Перші спроби наукового осмислення артефактів та створення періодизації в археології;

3. Процесуалізм та постпроцесуалізм в археології.

Тема 2. Чим небезпечна чорна археологія? Основи законодавства щодо збереження культурної спадщини.

1. Про шкідливу діяльність "чорних" археологів.

2. Пояснення поняття "археологічний контекст";

3. Довідка щодо законодавства України у галузі охорони культурної спадщини.

Розділ 2. Базові поняття археологічної науки та особливості їх формування.

Тема 1. Різні напрямки археологічних досліджень.

1. Неінвазивні методи в археології;

2. Підводна археологія;

3. Феміністичні та гендерні студії в археології;

4. Археологія модерного часу;

5. Археозоологія.

Тема 2. Антропогенез і визначення терміну «археологічна культура».

1. Чим відрізняється людина від інших представників живого світу.

2. Перші види давніх людей.

3. Поява та поширення виду людини розумної.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин					
	Всього	У тому числі				
		Лекції	Практ.	Лаборат.	Конс.	Самост. робота
Розділ 1. Становлення археології, як науки.						
Тема 1.1. Донауковий і науковий періоди розвитку археології.	12	2	2			8
Тема 1.2. Чим небезпечна чорна археологія? Основи законодавства щодо збереження культурної спадщини.	12	2	2			8
Розділ 2. Базові поняття археологічної науки та особливості їх формування.						
Тема 2.1. Різні напрямки археологічних досліджень.	22	2	4			16
Тема 2.2. Антропогенез і визначення терміну «археологічна культура».	22	2	4			16
Усього годин	68	8	12			48

7.3. Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Донауковий і науковий періоди розвитку археології.	2
2	Чим небезпечна чорна археологія? Основи законодавства щодо збереження культурної спадщини.	2
3	Різні напрямки археологічних досліджень.	2
4	Антропогенез і визначення терміну «археологічна культура»	2
Разом		8

7.4. Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Чим небезпечна чорна археологія? Основні законодавчі аспекти охорони культурної спадщини.	2
2	Різні напрямки археологічних досліджень	2
3	Еволюція людини та матеріальної культури	2
4	Початок археологічних досліджень в Україні	2
5	Різні типи пам'яток в археології	2
6	Різні типи пам'яток в археології	2
Разом		12

7.5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Донауковий і науковий періоди розвитку археології.	8
2	Чим небезпечна чорна археологія? Основи законодавства щодо збереження культурної спадщини.	8
3	Різні напрямки археологічних досліджень.	16
4	Антропогенез і визначення терміну «археологічна культура»	16
Разом		48

Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Козак О.Д., Потехіна І.Д., Слободян Т.І., Гупало В.Д. *Методичні рекомендації з польової антропології*. Львів: НДЦ «Рятівна археологічна служба» ІФ НАН України. 2019. 108 с.
2. Археологія України: курс лекцій. За ред. Л.Залізняка. К.: Либідь, 2005. 502 с.
3. Винокур І.С., Телегін В.Я. Археологія України. Тернопіль, 2008. 479 с.
3. Вахрушев Б. О., Ковальчук І. П., Комлев О. О. та ін. *Рельєф України : навч. посібник*. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 688 с.
4. Дегерменджі С. М. Кургани Донеччини: загальний стан, проблеми обліку та охорони. *Археологический альманах*. 2004. Вып. 14. Донецк, С. 3-12.

5. Забавін В. О. Історія досліджень поховальних пам'яток зрубної культури Надазов'я. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2012. Вип. 4/5 (спецвипуск). Маріуполь : Вид-во МДУ, С. 73-87.

6. Литвиненко Р. О. Новобудовна археологія в Донбасі: етапи, дослідники, досягнення. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 155-159.

7. Лозинський В.В. Топографічне та картографічне креслення. Методичні рекомендації до лабораторних робіт з креслення. Львів, 2009.

8. Пуголовок Ю., Котенко В., Єфанова С. *Обробка кераміки в польових і камеральних умовах (методичні рекомендації)*. Опішне: Українське Народознавство, 2017. 40 с.

Додаткові:

1. Сучасні проблеми археології. Збірник наукових праць. Київ, 2002.

2. Генінг В.Ф., Бунятян К.П. (ред.) *Теорія та практика археологічних досліджень*. К., Наукова думка, 1994. 220 с.

4. Гавриленко І.М. *Зимівниківська археологічна культура*. Полтава, 2000. 128 с.

5. Мезенцева Г.Г. *Дослідники археології України*. Чернігів: Сіверянська думка, 1997. 206 с.

6. Даценко Л. М. (відп. ред.), *Північно-Західне Приазов'я: геологія, геоморфологія, геолого-геоморфологічні процеси, геоекологічний стан*. Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 308 с.

7. Корнієнко П.Л. Креслярська та фотографічна фіксація археологічних об'єктів. *Археологія*. 1993. №1. С. 130-139.

8. Пустовалов С. Ж. Про удосконалення методики розкопок курганів доби бронзи. *Археологічні відкриття в Україні 1997 – 1998 рр.* К., 1998. С. 168-175.

9. Рассмакін Ю.Я. До проблеми вивчення курганних споруд. *Археологія*. К., 1992. Вип. 4. С. 121-136.

10. Руденко Ф. А. *Гідрогеологія Української РСР*. К.: «Вища школа», 1972. 174 с.

11. Сегеда С. П. Методика збирання та транспортування кісткових решток людей під час археологічних розкопок. *Археологічні відкриття в Україні 1997 – 1998 рр.* К., 1998. С. 189-190.

12. Ніколова А.В. До співвідношення хронології та періодизації. *Археологія*. 1990. №3. С. 14-25.

13. Захарук Ю.М. Деякі методологічні питання археологічної науки. *Археологія*. 1970. №24. С. 3-11.

14. Захарук Ю.М. До розробки теоретичних основ археології. *Археологія*. 1971. №2. С. 8-17.